

ОБЛІК В РЕАЛЬНОМУ ЖИТТІ

Розглянуто стан обліку в сучасних умовах та за часів Л. Пачолі

Постановка проблеми. В світі бізнесу завжди прагнули зрозуміти за допомогою бухгалтерського обліку суть категорії “цінність”. Навряд чи Італію можна вважати джерелом сучасного бухгалтерського обліку. Італієць, що жив в епоху Ренесансу, якого, зазвичай, називають батьком “подвійного запису”, а значить і сучасного бухгалтерського обліку, – це Фра Лука Пачолі (1447 – 1517), протиже художника Пьєро делла Франчески і наставник Леонардо да Вінчі. За словами Едвінсона Лейфа, Л. Пачолі не був винахідником методу, але став його першим істинним і послідовним прихильником. Він зібрав у воєдино всі досягнення наукової думки в цій сфері та створив систематичну модель для розрахунку вартості. В цьому суть проблеми, яку до цього часу більшість авторів не розглядають.

Аналіз останніх досліджень. Про Луку Пачолі написано досить багато. Це в основному біографічні досягнення про життя і діяльність визначного італійського вченого. Лише проф. Я.В. Соколов у своїх працях показав роль і значення наукових праць Л. Пачолі для розвитку бухгалтерської науки.

Метою дослідження є обґрунтування вкладу Луки Пачолі у розвиток бухгалтерського обліку як науки.

Виклад основного матеріалу. Оскільки Л. Пачолі був членом ордену францисканців, то відповідно, елемент релігійності був присутній в його математичному вченні. “Мета кожного комерсанта – отримувати чесний і законний прибуток для підтримки свого майна. З цієї причини всі свої операції вони повинні починати в ім’я Господа і ставити його священне ім’я в кожен свій рахунок”, – писав Лука. Щоб зробити цей заклик більш зрозумілим і популярним, він опублікував свою працю не латинською, а італійською мовою, що дозволяло охоплювати більш багаточисленну аудиторію осіб, зайнятих комерцією. Ключовим моментом його філософії було переконання в тому, що математика повинна мати прикладний, тобто практичний характер.

Наукова спадщина, яку Л. Пачолі залишив світу, представляє собою опубліковану в 1497 р. працю з назвою “Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita”. Його детальні, але дещо моднозначні роздуми в галузі математики, геометрії та пропорцій містять деякі відступи, які дозволили Пачолі описати “венеціанський метод”. Саме він лежить в основі системи подвійного запису в бухгалтерському обліку. Пачолі зробив цей відступ заради

одного із своїх друзів – герцога Урбіно (якому і була присвячена праця). “Для того, щоб всі васали самого милостивого герцога Урбіно могли мати самі повні інструкції про те, як вести справи, я поставив собі за мету вийти за межі цієї праці і додати до неї цей найкорисніший трактат” – пояснював Пачолі¹. Один з розділів шедевр Л. Пачолі став всесвітньо відомим – *Particularis de Computis et Scripturis* – невдовзі він був перекладений на голландську, німецьку, французьку, англійську і російську мови.

Метод Л. Пачолі дозволив комерційним авантюристам того часу оцінити фінансову суть їх вкладень і авантур. Якщо система географічних координат (широта та довгота) дозволяла їм визначити, де вони знаходяться і в якому напрямі рухаються, то бухгалтерський облік подарував їм можливість простежити за рухом накопиченого багатства. Він зайняв основоположне місце в цій галузі.

Природно, що протягом наступних 500 років методи Л. Пачолі були суттєво вдосконалені. Але їх принципи залишилися незмінними. Ймовірно, найкардинальнішим способом вони були трансформовані в контекст діяльності сучасних корпорацій на рубежі ХХ ст. П'єром Дюпоном (1870-1954). В 1902 р. П. Дюпон і два його кузени Колеман і Альфред, взяли під свій контроль сімейну компанію по виробництву вибухових речовин Du Pont. В ролі скарбника компанії П. Дюпон запропонував ряд інноваційних фінансових систем і показників. В 1903 р. з метою контролю за ефективністю організаційної діяльності П. Дюпон розробив такий показник як прибуток на інноваційний капітал та формулу для складання ефективності діяльності різних підрозділів компанії. За допомогою свого заступника Джона Рескоба, П. Дюпон почав послідовно впроваджувати професіоналізм в галузь корпоративного обліку і розрахунки фінансових показників. Для цього в даній галузі діяла система калькуляції собівартості, розроблена в ХІХ ст. Едгардом Томсоном на Пенсільванській залізній дорозі.

Звичайно, що нас на вряд чи може влаштувати модернізація принципів п'ятисотлітньої давнини за допомогою нововведеної столітньої давнини. Річ в тому, що за цей час поняття і сенс категорії “цінність” зазнали суттєвих змін, тоді як наші системи бухгалтерського обліку залишилися “затиснутими” в лещатах старої економіки. Поняття того, що є цінним, які властиві ХХІ ст., навряд чи можуть бути правильно та точно враховані і зрозумілі за допомогою методів і прийомів ХV ст., якими б впорядкованими і логічними вони б не були.

¹ Эдвинсон Лейф. Корпоративная долгота. / Навигация в экономике, основанной на знаниях. – М.: ИНФРА-М, 2005. – ХХ, 248 с.

Система фінансової звітності, поширена в сучасному корпоративному світі, вже не спрацьовує чи, ймовірно, було б точніше сказати – не враховує всієї повноти ситуації, в тому числі пов'язана з появою нових об'єктів обліку – нематеріальних активів. “Я вважаю, що бухгалтерський баланс в тому вигляді, в якому він існує сьогодні, все менш і менш прийнятний. Слід знайти можливість зробити його більш придатним” – стверджує Алан Рейд, голова міжнародної консалтингової групи в рамках KPMG². “Фінансова звітність призначена для вирішення обмеженого числа завдань”, – відмічає британський політик лорд Сейнсбері³. Більш жорстка критика виходить від Роберта Рейха: “Представники бухгалтерської професії, тільки й відомі публічним виявленням своїх емоцій, відкрито виражають неспокій з причин того, як інформувати потенційних інвесторів про реальну вартість підприємств, цінність яких в основному перебуває в головах їх працівників. Вони звикли використовувати термін “гудвіл” (зв'язки, репутація, торговельна марка – *goodwill*) для позначення в бухгалтерських балансах “зони невизначеності”, яка охоплює простір між матеріальними активами компанії і цінністю її талановитих працівників. Але по мірі того, як інтелектуальний капітал рішуче тіснить позиції капіталу фізичного як ключового корпоративного активу, утримувачі акцій виявляються на все більш хиткому ґрунті повної невизначеності.

Принципи бухгалтерського обліку направлені на фіксацію того, що відбувається при конкретних операціях, і тим самим відстежують рух потоків активів, направлених як всередину корпорації, так і за її межі. Відповідно до принципів бухгалтерського обліку, прийнятих в США та більшості розвинених країн, ресурси розглядаються як “активи”. Тому вони мають бути чітко визначені і відокремлені від інших активів. Фірма повинна здійснювати над ними ефективний контроль, що сприятиме забезпеченню можливості прогнозувати майбутні економічні вигоди від їх використання. Отже, має бути передбачена можливість визначити, чи не зменшилися вони, і якщо так, то на скільки (наприклад, унаслідок амортизації або виснаження)⁴. Ось тут і виникає проблема. Наведені вище критерії означають, що термін “актив” в цілому призначений для позначення власності підприємств, устаткування, фінансових активів, що піддаються ідентифікації, придбані нематеріальні активи. Іншими словами, якщо ви не можете дати однозначне і чітке визначення активу, то він не знайде відображення в облікових регістрах.

² Developing a new economy. London: Reform Club, 1997

³ Ibid.

⁴ Statement of Financial Accounting Concepts. No. 6. Elements of Financial Statements/FASB, 1985. December.

Традиційний бухгалтерський облік тим самим багато що упускає. В значній мірі він ігнорує цінність працівників. Призначення спеціаліста на життєво важливу для компанії посаду не знаходить ніякого відображення в облікових регістрах, хіба що він призначається головою компанії. Разом з тим, конкретний індивідум може володіти в сучасній організації величезною владою, спираючись на силу своїх знань. Якщо провідний розробник програмного забезпечення вирішить звільнитися з роботи в компанії, навіть такій великій, як *Microsoft*, це може мати для неї згубні наслідки. Крім цього бухгалтери не приймають до уваги взаємин. Якщо компанія втрачає одного із своїх ключових клієнтів, то це не знаходить ніякого відображення в її облікових записах. Якщо її покидає ключовий спеціаліст з продажу, то він забирає з собою всю свою роками напрацьовану клієнтуру. І навіть цей факт ніяк не відображається в системі традиційного обліку.

Стандартний бухгалтерський облік не тільки не відображає всієї повноти картини та дає уявлення про справи компанії лише частково, але навіть і та частина інформації, яка надається, висловлюється на “іноземній” мові. Якщо Л. Пачолі навмисно писав свою роботу італійською, щоб вона була доступна більшому числу читачів, то сучасні бухгалтери зовсім не прагнуть дати стороннім ключ до розуміння їх “кухні”. Чи багато тих хто справді розуміють значення виразу “прибуток на приведення значення чистої номінальної вартості в перерахунку на одну акцію”? Зовсім небагато. Такою людиною може бути якийсь-небудь не в міру дотошний член правління, який не пропускає ні одного засідання і здатний розшифрувати китайську грамоту численних приміток і коментарів до звітів, які розкривають всі ці секрети.

Більш того, сучасні стандарти бухгалтерського обліку не в змозі врахувати і відобразити вартість і цінність взаємовідносин. Навіть такий важливий актив, як вартість бренду, лише з недавніх пір почав включатися в щорічні звіти компаній.

Аналогічним чином ігноруються і альтернативні думки. Отже, ми оцінюємо зовсім не те, що потрібно було б оцінити. Розглянемо це питання на прикладі частки ринку. Це один з показників, який з недавнього часу викликає до себе підвищений інтерес. Кожна компанія проявляє великий ентузіазм і витрачає величезні ресурси на те, щоб переконатися, наскільки ефективно вона діє з погляду цього єдиного параметра. Частка ринку показує вам, якою частиною “пирога” ви вже володієте, або ту частку, на яку ви могли б претендувати. Але він абсолютно не відображає частку сприятливих можливостей для компанії, нічого не говорить про можливість розширення бізнесу і створення в ньому нових напрямів. Знання власного місця на ринку зовсім не приносить користі, якщо у вас немає уявлення про те, в якому напрямі ви рухаєтесь.

Поглянете, що ми зробили в компанії *Skandia*. Спочатку це була страхова компанія. Вона б могла до сих пір тримати частку ринку. Вона могла б слідувати у фарватері вказівкам Альфреда Слоуна (Alfred Sloan) – “бізнес бізнесу – це бізнес” і зберігати вельми “вузький” погляд на свій бізнес. Поворотним моментом для компанії стало усвідомлення того, що джерелом її росту є енергійний пошук нових ринкових можливостей, а не тупий підрахунок розміру вже підкореної частки ринку. Майбутнє ніколи не полягає в сьогоднішні. І рухомі цим новим розумінням, ми трансформували стару страхову компанію в інноваційну організацію, яка надає фінансові послуги. Ми перейшли від постійного відтворення прикладів кращої практики до дослідження того, що могло б стати для нас кращими варіантами дій.

У реальному житті *Skandia* вже встигла стати тим, що ми вимірюємо. Бухгалтерський облік – інструмент візуалізації, комунікації, але також і навігації. Менеджери були просто схиблені на всіляких показниках з тих самих пір, як Фредерік Тейлор ще в XIX ст. витягував зі своєї жилетної кишені секундомір. Зараз наступили великі часи для ентузіастів усіляких показників. Як відзначали Джон Хаузер з MIT і консультант Джеральд Катц, сьогодні існують показники практично для будь-якого аспекту корпоративної діяльності – від прогнозу продаж по окремих контингентах споживачів до ступеня задоволення потреб клієнтів, від частки ринку – до чистої приведеної вартості⁵. Хаузер і Катц попереджають, що усілякі оцінки і вимірювання таять в собі небезпеку. Насправді, вони можуть змінити весь курс поведінки керівництва. “Якщо фірма оцінює a, b і c, але не вимірює x, y та z, то менеджери мимоволі починають звертати більше уваги саме на a, b і c. І незабаром ті менеджери, які особливо виділилися на ниві досягнень в галузі a, b і c, вже отримують просування по службі або наділяються ширшими повноваженнями. За цим слідує збільшення їх винагороди і премії. Кінцевий результат цього процесу полягає в тому, що компанія набуває ключового потенціалу саме у сфері виробництва a, b і c. Компанія стає тим, що вона так завзято вимірювала.

Але якщо ми так мало знаємо, то як можемо ухвалювати рішення по відношенні до себе і свого бізнесу? Відповідь: не можемо. “До тих пір, поки ринки капіталу, конкретні менеджери і цілі уряди покладаються на бухгалтерський облік історичної давності, щоб на його підставі приймати рішення про розміщення засобів і вибору політики, то в тому ступені, в якому цей облік не відображає нових рушійних сил створення багатства, яке важливо враховувати, всі розрахунки будуть просто невірні, а політика – не настільки

⁵Hauser John and Katz Gerald. Metrics: you are what you measure! // European Management Journal, 1998. Vol. 16. No 5.

дієвою, якою могла б бути”, – стверджує Стівен Уоллмен, колишній член Комісії з цінних паперів і бірж, США. “Активи знань стають основними двигунами створення багатства”. Ця теза далі розвивається в книзі “Невидиме багатство” (Unseen Wealth), написаною Уоллменом в співавторстві з М. Блер⁶.

Недивно, що облік, який ґрунтується на принципах п’ятисотлітньої давнини, вступає в боротьбу з новим світом економіки, яка базується на знаннях. “Дозріла необхідність перейти на облік нового рівня, і саме той, який здатний виміряти енергію руху компанії з точки зору її ринкового положення, лояльності клієнтів і т.д.”, – говорить підприємець Білл Давидов⁷.

Виникла необхідність другого відродження бухгалтерського обліку – обліку для інтелектуального капіталу. В роботі, присвяченій дослідженню інтелектуального капіталу, троє спеціалістів з Університету Калгарі прийшли до наступного висновку: “Модель традиційного бухгалтерського обліку не пристосована для нової економіки, отже: або слід змінити модель обліку, або компанії повинні включити в свої щорічні звіти додаткові розділи, які розкривають функціонування інтелектуального капіталу”⁸.

Тоді виникає закономірне питання, як, наприклад, можна визначити і кодифікувати людський потенціал? Яким чином визначити балансову вартість структурного капіталу? Або як кількісно оцінити вплив людської уяви? В рамках сучасної системи обліку цього зробити ніяк не можна. Що зовсім не означає, що цього неможливо зробити. Висновок один – нинішня система бухгалтерського обліку стала неадекватною. Якщо ви можете візуалізувати це, значить ви можете оцінити, виміряти це, а вже якщо ви можете виміряти це – то ви зможете і управляти ним.

Робота над новою системою вже почалася. В число організацій, що вже приступили до формування рекомендацій, правил та програмного забезпечення в цій сфері, входить серед усіх інших Рада по стандартам фінансового обліку США (FASB), кабінет міністрів Данії, а також IASB⁹. В травні 2001 р. Едмунд Дженкінс з FASB стверджував, що інформація, яка стосується нематеріальних активів, повинна розкриватися за рамками корпоративних фінансових звітів по бажанню компаній. Тут видно зрушення в сторону підходу, взятого на озброєння компанії *Skandia* на початку 1990-х років, пов’язаного з додатковими звітами щодо інтелектуального капіталу. Він близький рекомендаціям, які розроблені Данським урядом в 2000 р., по опублікуванню даних обліку інтелектуального капіталу. В жовтні 2001 р. Харвей Питт, голова Комісії по цінним паперам

⁶ Wallman Steven and Blair Margaret. Unseen Wealth. Brookings Institute, 2001.

⁷ Los Angeles Times, 1995. August

⁸ Beaulieu Philip, Williams S. Mitchell, Wright Michael. Intellectual capital disclosure practices in Scandinavia.

⁹ В 2001 р. FASB опублікував два звіти з цієї тематики: Improving business reporting (“покращення звітності бізнесу”) та Business and financial reporting challenges from the new economy (“Проблеми ділової та фінансової звітності нової економіки”).

(США), заявив про свій намір капітально реконструювати застарівшу національну систему фінансової звітності. Всім стає зрозуміло, що облік розглядає затрати як внутрішню інформацію компанії. Відповідно вартість (цінність) можна віднести до внутрішньої інформації, рівно як інтелектуальний капітал, який пов'язаний з майбутніми потенційними прибутками компанії.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результат проведення досліджень щодо стану обліку в сучасних умовах та за часів Л. Пачолі дозволяють стверджувати про вагомий внесок італійського вченого в розвиток бухгалтерського обліку як науки. Зокрема Л. Пачолі:

- а) створив системну модель для розрахунку вартості;
- б) вніс елемент релігійності в математично-бухгалтерське вчення;
- в) описав “венеціанський метод”, який став основою системи подвійного запису в бухгалтерському обліку;
- г) створив можливість за допомогою даних обліку стежити за рухом накопиченого багатства.

На сьогодні принципи бухгалтерського обліку запропоновані Л. Пачолі залишаються незмінними, але потребують серйозного та суттєвого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Дорофеев А.К.* Рассказы старого бухгалтера. – М.: Магистр, 2007. – 142 с.
2. *Люкбург Н., Порядочнов Ю.* Всё о бизнесе в Германии. – СПб.: Питер, 2007. – 256 с.
3. *Медведев М.Ю.* Бухгалтерский словарь. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 488 с.
4. *Соколов Я.В.* О бухгалтерах, которых я знал и любил. – М.: Экономистъ, 2007. – 128 с.
5. *Соколов Я.В.* Бухгалтерский учет: проблемы и методы изучения и обучения / Я.В. Соколов, Н.А. Каморджанова, М.В. Лычагин. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2007. – 288 с.
6. *Сондерс М. Льюис Ф., Трнхилл Э.* Методы проведения экономических исследований // Пер с англ. 3-е изд. – М.: Эксмо, 2006. – 640 с.
7. *Эдвинсон Лейф.* Корпоративная долгота. / Навигация в экономике, основанной на знаниях. – М.: ИНФРА-М, 2005. – XX, 248 с.